

KORKUNUN TEMELLERİ VE TÜRK HALK KÜLTÜRÜNDE KORKU MİTİ: KARA İYE FUNDAMENTALS OF FEAR AND FEAR MYTH IN TURKISH FOLK CULTURE: EVIL SPIRIT

Ali Osman ABDURREZZAK*

Öz

Dinler öncesi farklı toplumlarda farklı inanç sistemlerine rağmen korku her daim varlığını korumuştur. Korku ve inanç konusunda bu iki olgunun neden-sonuç ilişkisinin bağlamında birbirini tamamladığı düşüncesine karşılık inanç temelli yerine getirilen davranışların temelinde kolektif sosyal tepkiler olduğuna dair düşünceler de yer almaktadır. Doğa kültü oluşumu açısından bakıldığında doğal olaylar karşısındaki merak ve şaşkınlık saygı ile birlikte korkuyu ve mistik gücün temellerini oluşturduğu söylenebilir. Tabiat olaylarının doğal süreci içerisinde gündüzün geceye dönüşüne, hava olaylarının değişimine anlam veremeyen insanlığın yaşamış olduğu hislerin içerisinde korkunun önemli bir rolü olduğunu söyleyebiliriz.

Korkulardan kaçınmak ve olumsuz olaylar ile karşılaşmamak için batıl ve hurafe olduğu düşünülen inanışlar halk tarafından devam ettirilmektedir. Herhangi bir dini inanç içerisinde dünyanın dört bir yanında gelişmişlik derecesi ne olursa olsun halkın yerel inançları canlılığını korumaktadır. Din içerisinde halk inançlarının yerinin önemli olduğu halkbilimi dışında psikoloji, ilahiyat, sosyoloji disiplinleri tarafından farklı bakış açıları ile incelenmeye devam etmektedir.

Bu çalışmada korkunun kökeni, insan hayatındaki etkisi, nedenleri psiko-sosyal ve mitolojik açıdan ele alınarak Türk halk kültürü bağlamında halk inançlarının geçmişten günümüze insan hayatında yer alan rolü üzerinde durulacaktır. Öncelikle korku, kaygı, inanç ve halk inançları kavramları üzerine farklı disiplinlerin de getirmiş olduğu açıklamalar yapılarak mit ve korku arasındaki ilişkiler ele alınacaktır. Kara iye inancının insan hayatında oluşturduğu korkunun sonucunda meydana gelen halk pratikleri üzerinde durulacaktır. Korku ve mit arasındaki ilişki incelenerek korkunun bir mit olduğu açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Korku, Mit, İnanç, Halk İnanç, Kara İye.

Abstract

Fear has always existed, in spite of the different belief systems in different societies before the religions. On the grounds of fear and belief that these two phenomena complement each other in the context of cause-and-effect relationship, there are also opinions that there are collective social reactions on the basis of belief-based behaviors. From the point of view of the culture of nature, it can be said that curiosity and confusion in the face of natural events constitute the basis of fear and mystic power together with respect. In the natural process of natural events, we can say that fear has an important role in the feelings of the human being who couldn't make sense of the change of day and night.

The beliefs that are thought to be superstition and superstition are continued by the public in order to avoid the fears and to avoid negative events. In any religious belief, regardless of the degree of development all over the world, the local beliefs of the people are still alive. Apart from folklore in which religion of religion is important, the disciplines of psychology, theology and sociology continue to be studied with different perspectives.

In this study, the origin of fear, its impact on human life, its reasons from psycho-social and mythological point of view, and the role of folk beliefs in human life in the context of Turkish folk culture will be emphasized. First of all, the disciplines of fear, anxiety, belief and folk beliefs will be explained and the relationship between myth and fear will be discussed. The public practices which will occur as a result of the fear of land belief in human life will be emphasized. The relationship between fear and myth will be laid emphasis and it will be explained that fear is a myth.

Keywords: Fear, Myth, Faith, Folk Belief, Evil Spirit.

Giriş

İlkel toplumların korkuya hissine yönelik "tuhaf, tek, yeni, eşsiz ya da korkunç olan her şey büyüsel-dinsel güçlerin toplanması için mükemmel bir zemindir ve koşullara göre kutsallığın neden olduğu iki yönlü duygu nedeniyle ya tapınılan ya da kaçınılan bir nesneye dönüştüğü" ifadesinin temelinde korkulan şeyi kabul ediş ya da reddetmenin altında yatan neden korkunun tabulaştığı gerçeğidir (Eliade, 2003, 38) Korkuların kaynağı olarak doğa gösterilebilir. Doğanın gizemli olduğu inancının kadim kültürlerden bugüne kadar insan zihnini meşgul etmesi birçok sorgu ve suale neden olmuştur.

"Arayıcıların genellikle gönüllü bir şekilde korku, açlık, susuzluk, aşırı soğuk veya sıcak veya bitkinlikten mustarip düşüp kendilerini kanıtlamaları gerekirdi. Şamanizm'de ıstırap çekmek, kişi açısından "günahlarının" kefaretinin ödeme yöntemi değildir, güçlü ruhlardan yardım almak için onları cezabetmenin bir yoludur" (Harner, 2014, 46).

* Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi.

Korku üstesinden gelinmesi gereken hem bir engeldir. Bu engel aşılamadığı zaman inanma hissiyatı oluşacak ve insanın sosyal normlar karşısında kendini değerlendirme ihtiyacı ortaya çıkacaktır. Doğanın düzeni içerisinde meydana gelen mevsim döngüleri, gece-gündüz oluşumu, iklimsel değişimler gibi olaylar kişide toplumsal kaidelerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu durumu bir örnek ile açıklamak gerekirse “şimşek çakması, rasyonalist eğitimden geçmiş modern insan için bulutlarda biriken elektrik yükünün boşalmasıdır. Hâlbuki yaban toplum bunu, gökte bulunan bir şimşek tanrısının veya kutsal ruhun insanları cezalandırmak için yaptığı şeklinde açıklar” (Kaya, 2007-2008, 100).

İnsanda meydana gelen bu korku hissi tabiat olaylarının varlığını bir nedene bağlama isteğini doğurmaktadır. “Korkularını yenemeyen insan, doğal olarak kendini de güvende hissedemez. İşte bu noktada insanın bir kutsala inanma ihtiyacı önem kazanmakta olduğunu söyleyen Tarhan (2009: 22) inancın bir ihtiyaç olduğunun altını çizmektedir. Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisinde bakıldığında “fizyolojik ihtiyaçlar ile kendini gerçekleştirme ihtiyaçları arasındaki güvenlik, ait olma ve sevgi, saygı ihtiyaçları” yer almaktadır. Bu ihtiyaçlar hiyerarşisinde inanç güvenlik ihtiyacı içerisinde olmalıdır çünkü inanmak korku ve kaygıyı en aza indiren ve ortadan kaldıracı bir role sahiptir. İnsan “yaratılışı gereği inanma ihtiyacı” hissetmektedir (Eroğlu, 2006, 87). Halk inançlarının temelinde yatan unsurun bu ihtiyaçtan kaynaklandığını söylemeliyiz.

İnanç olgusu büyü ve dini kapsayan temel bir özellik taşımaktadır. Batıl semavi dinler sonrasında din dışı inançları kapsayan ve geleneksel uygulamaların bidat olduğunu anlamına karşılık gelen bir kavramdır. Nazara inanma, türbelerden medet umma, ağaca çaput bağlama, büyü, fal gibi uygulamalar kapsamındaki üzerinde taşınan fetişler gibi bir takım uygulamalar yasak olmasına karşılık dinin emir ve kurallarına uyan kişiler tarafından da yerine getiriliyor olması din içerisinde yer alan büyüsel gücü olduğu düşünülen inançlardır. Bu inanç ile bu geleneksel uygulamaları yerine getiren ise bir topluma ait bireyler yani halktır. Halkın inandığı ve devam ettirdiği bu gibi uygulamalar dünden bugüne oluşmuş alışkanlık haline gelmiş basit davranış kalıpları değildir. Bu yüzden batıl diyerek kestirip atmak ve üzerinde konuşmaya ve çalışmaya bile gerek duyulmaz bir özelliğe büründürmek insanın kendi kendisi ile çelişmekten başka bir şey değildir. Bu inanışlar batıl değil halk inanışlarıdır. İnanan, inanmadığı halde alışkanlık haline getiren, yasak olduğunu bile bile bu pratiklere başvuran ya da tamamen bu uygulamaların büyüsel gücüne inanan yine halkın kendisidir.

Halkın inandığı pek çok inanmalar semavi dinler ile birlikte yaşamaktadır. Her kültür evrensel kabul edilen tarihi çağları aynı anda yaşamamış ve değişimleri kabul etmemiştir. Bunu sosyo-ekonomik özelliklerin etkisi yanında kültür ve inanç yapısındaki farklılıklara bağlayabiliriz. Modern çağda bilgiye ulaşma hızı düşünüldüğünde halk inançlarının hala yaşıyor olması bilgi arttıkça halk inançları ortadan kalkar gibi bir yargıya yol açabilmektedir. Halk inançları, halkın yaşanan gerçek dinî hayatını yansıtır. Bu inançlar, dünyanın her yerinde ve tarihin her döneminde, resmî ve kitabî dinden, güzidelerin temsil ettiği dinden içerik ve mahiyet itibarıyla oldukça farklıdır ve halk inancı, dinin halka göre algılanış ve hayata geçiriliş biçimidir. (Kalafat, 1999, 88).

Oysaki bu tür inanmaların toplumların gelişmişlik düzeyi ile doğrudan bir ilgisi görülmemektedir. Her insanın yaşadığı çağa göre içerisinde taşıdığı geçmişe ait pratiklerin güncelliğini koruduğu durumlar mevcuttur. Diğer bir deyişle günümüz insanının ilkel dönem insanı diye tabir edilen eski çağların kadim toplumlarının zihin yapısına sahip bir yanı olduğu söylenebilir.

Su, ateş, yıldırım, gök gürültüsü, güneş, ay, yıldızlar gibi doğa unsurlarına karşı duyulan korku, anlamlandırma çabası ile ortaya çıkan saygının tezahürüdür. Göçebelikten yerleşik hayata geçiş sürecinde doğa güçlerine karşı olan inançların da değiştiği görülmektedir. Zirai kültürde toprağa kutsiyet atfedilerek toprak ana motifi yer alırken, göçebe toplumlarda av hayvanları kutlu sayılmıştır. Bu durum hayat şartlarını etkileyen sosyo-ekonomik etkenlerin halk inançlarının şekillenmesini göstermesi açısından önemlidir. Türk kültüründe kurt motifi etrafında oluşan inançların temelinde de korku ve saygıya dayanan bir inanç yapılanması yer almaktadır. Örneğin “Türkçe ‘de Kurt’un gerçek adı böridir ve Türkler bunun yerine, küçük bir haşere olan «kurt kullanmışlardır. Bu da herhalde, «böriye karşı duyulan saygı ve korku duygusundan ileri gelmektedir. Türklerde kurt saygı değer bir sembol sayılmışsa da ona tapılmamıştır. Türklerde tös denilen putlar ise “totemin kendisinden daha kutsal olan şuringa”ları değil, daha çok ata ruhlarının simgeleridirler” (Eyüboğlu vd., 1999, 482/486). Dolayısıyla bir varlığa yönelik korku saygıyı beraberinde getirmiş olup adını anmaktan imtina gösterilmiştir.

Bu çalışmada korkunun kökenindeki nedenler, insan hayatını nasıl etkilediği, korku yaratımlarının temelinde yatan nedenler psiko-sosyal ve mitolojik açıdan ele alınarak Türk halk kültürü bağlamında halk inançlarının geçmişten günümüze insan hayatında yer alan rolü üzerine değerlendirme yapılacaktır.

Öncelikle korku, kaygı, inanç ve halk inançları kavramlarına farklı disiplinlerin de getirmiş olduğu açıklamalar yapılacak olup mit ve korku arasındaki ilişki üzerinde durulacaktır. Kara iye ve sahiplik unsurlarının insan hayatında oluşturduğu korkunun sonucunda meydana gelen halk pratikleri üzerinde durulacaktır. Korku ve mit arasındaki ilişki incelenerek korkunun bir mit olduğu açıklanmaya çalışılacaktır.

1.Korku Kavramı ve Korku/Kaygı Arasındaki Farklılıklar

Korkunun insan davranışlarını kontrol ederek düzene koyan, yerine getirilmesi doğru olmayan davranışları ya da dile getirilmesi yasak olan sözleri tabulaştıran bir işlevi olduğu düşünüldüğünde korkunun da bir mit olduğundan bahsedilebilir. Korku, "tehlikeli durumlar karşısında gösterilen tepki" olduğuna dair Jersild'in (1974: 407) ifadesine göre korkunun refleks olarak istem dışı ortaya çıkan duygu durumu ve buna bağlı olarak sergilenen davranış olduğu görülmektedir. "Bir tehlike karşısında veya bir tehlikeyi düşünürken duyulan kaygı" şeklinde yapılan tanımlamaya göre de korkunun ile kaygının iç içe olduğu anlaşılmaktadır. (Oğuzkan ve Torunoğlu, 2005, 298). Bizi psikolojik olarak rahatsız eden veya edeceğine düşündüğümüz durumlar karşısında tepkisel bir ruh hali ve bu halin davranışımıza yansması korkma hissinin insan üzerinde yarattığı olumsuz etkisi ile açıklanabilir.

"İnsanlar, tehlikeli olarak değerlendirdikleri durumlardan mümkün olduğu kadar uzak kalmak, eğer bu durumun içindelerse de kaçmak, kendini korumak isterler. Dolayısıyla korku içerdiği tehlike düşüncesi neticesinde, beraberinde korunma, kaçma davranışı getiren bir duygudur." (Gençöz, 1998, 10). Görüldüğü üzere tehlike ardından korku ve kaygıyı getirmektedir. Korku yaşamın içerisinde anlamlı bir olgudur. Korkmadan yaşamak mümkün olmayacağı gibi korkunun sağladığı oto kontrol sistemi vardır. Kötüye karşı iyinin, olumsuz bir olaya karşı olumlu bakış açısının olduğu gibi korkuyu yenmek de insanın doğasında var olan bir duygudur. Psikolojide korkunun nevrotik sonuçları ve kaygı ile olan ilişkileri üzerine yapılan çalışmalar göstermektedir ki bireysel farklılıklar ve sosyalleşme sürecindeki birtakım olumlu ve olumsuz durumlar korkunun oluşumunda başat rol oynamaktadır.

Bu durum yaşanan çevre, aile ilişkileri, akran ilişkileri, ülkenin yönetim şekli ve ekonomik durum gibi bir takım etkenler üzerinden şekillenebilmektedir. Her ne olursa olsun korku durumu hayatın içerisinde var olan ve dolayısıyla her bilim alanının farklı bir bakış ile değerlendirebileceği bir olgudur. Psiko-sosyal açıdan bakıldığında ilkel toplumlardan günümüze korku ve korkulan şeyler arasında değişimler yaşanırken bazı pratikler devamlılığını korumuştur. Bu süreklilik zaman ve mekânda bazı değişikliklere uğramış olsa da işlevsel açıdan akıldışı gibi görülen pozitif bilim karşıtı gibi algılanan bir takım uygulamalar olarak insan hayatında yaşayan inançlar olarak yerini korumaktadır. Din dışı uygulamalar ve inançlar olarak görülse de belli geçiş törenlerinde, takvim mitleri bağlamında yerine getirilen uygulamalar modern teknoloji çağını yaşayan halkların inanç sisteminde varlığını korumaktadır.

Mitlerin korku temelli olarak oluşturulduğuna ve neden-nasıl sorularına karşılık bulunan cevaplara duyulan sonsuz güvenin anahtarı konumunda olduğuna işaret eden Saydam "en erken dönemlerin mitleri, gerçeklikle birebir örtüştüğü varsayılan, onlarsız insanın ve topluluğun ne ve kim olduğunu, ne yapacağını bilemediği 'mutlak' öykülerdir; somut anlamlar içerirler. Zamana tâbi fâni dünyanın bilinmezlikten gelen korku ve kaygılarını, varoluşu ezeli ve ebedî olana dayandırarak yumuşatmak / çözmek, ancak mitlerin sâbit ve mutlak referanslar olarak kabulüyle mümkün" olduğunu ifade etmektedir (<http://psikomitoloji.com/wordpress/wpcontent/uploads/2016/11/psikoloji17112016.pdf/22.03.2018>).

Doğa karşısında yalnızlığın, çaresizliğin, bilinmezliğin yaratmış olduğu etkiler insanı düşünmeye ve sorgulamaya yöneltmiş ve sorunlara çözüm arama yoluna gitmişlerdir. Bu sorun içsel bir yolculuk ile başlayan psikolojik etkilerinin davranışlara büyük etkisi olabilen bir özellik taşımaktadır çünkü varlığın, özne ve nesne olarak kişiğünün kendi kendine hesaplaşması ve bir nevi kendi kendini tedavi sürecidir. Bu yüzden çaresizlik insanı o olumsuz durumdan bir an önce kurtulması için eyleme geçmesi yönünde güdüler. Bir hastalığın ya da psikolojik bir rahatsızlığın, ekonomik bir zorluğun neden olduğu olumsuz etkileri ortadan kaldırmak için verilen uğraşları kısaca çare olarak tanımlayabiliriz. "Çözüm yolu, çıkar yol, önlem" gibi anlamlara gelen "çare" bir işi sonuçlandırmak, bir güçlüğü aşmak, bir tehlikeyi, bir kötülüğü ortadan kaldırmak için tutulan yol" olarak ifade edilmektedir (Larousse, 1986, 2581). Çare bulunamayan durumlar karşısında bir şey yaşamama durumu ise çaresizlik olarak ifade edilmektedir. Tarhan (2009: 22) çaresizlik ve korku kavramlarını bir arada kullanarak "sosyal, psikolojik, ekonomik gibi oldukça geniş bir alanı da içine aldığı, insanoğlunun varoluşunu koruma güdüsünden hareketle onun ister istemez birtakım davranışlarda bulunmasına sebep olduğunu" ifade etmektedir. Bu durumla ilgili Anadolu'da hastalıklara, uğursuzluğa, nazar değmesine karşı korunma yolu olarak yaşayan halk inançları kapsamında yer alan kurşun dökme âdeti kötü ruhların çaldığı kutu geri döndürme inancı ile uygulanmaktadır. Kurşun dökme bir örnek vermek gerekirse Başkurtlar buna "KUT KU-YUV" derler. Onların inançlarına göre insan korkar,

ya da başka sebeple hastalanırsa ona "kut kuymak" (kut, ruh, can demektir), yani "can dökmek" gerekir. Bu "ameliyat" şöyledir: Kurşun (başkurtçar kurguş) ateşte eritildikten sonra hastanın başı üzerine konulan kap içinde bulunan suya dökülür. Hastaya bu sudan bir yudum içirilir (İnan, 1976, 163).

Kaygı, sebepsiz kaygı "gizli" nedenlerinin mutlaka saptanması ve yok edilmesi gereken bir hastalık ya da bozukluk mu (disorder) yoksa varoluşumuza özsel, yüzleşilmesi gereken bir insanlık koşulumuz mudur sorusuna yanıtımız Kierkegaard'ın analizleri ışığında ikincisi olduğu belirtilmiş ve kaygının bir ceza değil, lütuf olduğu ileri sürülmüştür (Çiftçi, 2013, 17). İnsanoğlunun yaratılışının yegâne özelliklerinden biri olan korku ve kaygı duygularının hayatı anlamlı kılan bir özelliği olduğu söylenebilir çünkü rahat ve sorunsuz bir yaşamın öğretilerinden daha fazla insanda kaygı, korku gibi duygular merak duygusunu da beraberinde getirir. Korkulan şeye karşı önlem alma, korkuyu ortadan kaldıracak söz ve davranışlarda bulunma geçmişten bugüne mitlerin oluşumunda önemli bir role sahip olmuştur.

Sartre'da kaygı kavramı insan varoluşunun özel bir durumu olarak kendini gösterir. Kaygı, kişiyi özgün olma durumuna yükseltebilen bir ruhsal durum olarak açığa çıkmaktadır (Aşar, 2014, 97). Dolayısıyla olumsuz ruh hali içerisinde olmanın olumlu işlevlere sahip olduğu görülmektedir. İyiye karşı kötü zıtlığından yola çıkarak diğer tüm zıt kavram ve olguları göz önüne aldığımızda birbirlerini tamamlayıcı özelliği olduğunu görebiliriz. Olumsuz hal ve davranışlar aynı doğrultuda düşünceleri de ortaya koymaktadır. Bu yönde meydana gelen duygu, düşünce ve davranışlar kontrol mekanizması oluşturarak olumlu hale evrilme sürecini harekete geçirerek korku ve kaygının etkileri ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır.

2.Kara İye İnancı

Yas, uğursuzluk, geceyi akla getirmesi, kâfirlik alameti gibi olumsuz özellikler yüklenmesinin yanında mitolojik açıdan da olumsuz bir işleve sahiptir (Toker, 2009, 101-103). Özellikle kışları gördüğüne inanılan karacongolos adlı ruhun "kötülüklerinden kurtulabilmek için, onun sorduğu sorulara kara sözcüğünün geçtiği deyimlerle yanıt verme" zorunluluğu kara iyeyi hoşnut etmek ve olumsuz etkilerinden korunmak için olduğu söylenebilir (Boratav, 2012, 83).

Türk Halk İnançlarında yansıyan esnekliklerine bakılarak denilebilir ki, Kara taşıdığı anlam itibariyle sadece siyah değildir. Kara bir kuvvenin simgesidir. Bu kuvvet kararlılığı, tavizsizliği, amansızlığı, cezalandırıcılığı, politik değil, dobra dobru olmayı simgeliyordu. Kendi şartlarında ululuğu, büyüklüğü, yüceliği ve haşmeti vardı. Ondan çekinmek gerekirdi (Kalafat, 1997, 284).

Halk inançlarımızda cin şeytan ve peri karmaşası hala sürmektedir. Halk bu tanımlamayı "aslı cinlerden olup sonra şeytanların başı olan iblis" olarak yapmıştır. Bir de iyelerden kara iyeler eklenilmiştir Evin koruyucu iyesinin eşiğin altında yaşadığı inancı vardır Onu hoşnut etmek hışmından kaçmak için eşitli inançlar ve bunlara bağlı uygulamalar vardır. Eşikte oturulmaz, eşikte durulmaz. Evin, hanenin, ocağın kutsallığı eşikle başlar. Eşiğin geçilmesi ile dostluk başlamış olur. Korunan alana girilmiş olunur. Kara iyeler eşiğin dışında kalır inancı vardır. Al karısı türünden güçlerden korunmak eşiğin önünde ateş yakılır erkek at kışnetilir (Kalafat 2008).

Kapının bir ögesi olan eşikte, tıpkı onun gibi üzerinde önemle durulan ve gerek kutsallığı, gerekse zararlı etkilere, tehlikeli kuvvetlere yataklık etmesi bakımından çift yanlı bir özellik taşımaktadır. Büyücülerin soğukluk muskalarını ve kötülük getirici büyüsel objeleri genellikle eşik altına gömdükleri düşünülecek olursa, eşik karşısında duyulan korkunun nedeni daha iyi anlaşılır. Halk arasında sık sık duyulan "Eşik altı boş değildir!" sözü, bu korkuyu çok güzel anlatmaktadır. Hastalıklar, uğursuzluklar ve ölümler eşikten geçerek gelmektedir. İç dünyaya açılan yolun ilk çizgisi eşiktir (Kalafat, 2008).

Mekânın sahipliği olabileceği gibi zamana dair de sahiplik anlayışı mevcuttur. İç ve dış mekân, gece-gündüz zıtlığı açısından oluşan sahip olunan mekân, kötü-iyi ruhların yaşadığına inanılan mekânlara sahiplik yanında yaz-kış aylarına göre sahip olunan zamanlar da yer almaktadır. Bu duruma örnek olarak kış aylarında özellikle karakışın yaşandığı ocak şubat aylarında rastlanılan Karacongolos adlı kara iyenin "Nereden geliyorsun, Nereye gidiyorsun? Adın ne?" gibi sorularına karşı (Kara Köy'den geliyorum, Karasu'ya gidiyorum, Adım Kara Hasan v.b) gibi "kara" sözcüğünü içeren cevaplar olmalıymış. Bunun aksi olursa Karakoncolos elindeki kocaman tarakla vurarak karşısındakini öldürürmüş. Bu durumdan korunmak için kış günleri evlerdeki taraklar ortada bırakılmaz, saklanırmış. Bu yaratık kış yarısının cini diye de adlandırılır. Bunun yanında Muğla'da denizden çıkan ve yalnız bırakılan çocukları çalarak dalgaların dibindeki evine götüren bir kadın olarak tasarlanmaktadır (Boratav, 1976, 99). Görüldüğü üzere mevsimsel döngüye göre kara iyelerin sahip olduğu mekânlar değişmektedir. Yaz aylarının yoğun geçtiği Ege bölgesi ile Kış aylarının ve soğukun hâkim olduğu iç Anadolu bölgesinin ayrı özelliklerde kötü ruhlara sahip olan

iyeleri yer almaktadır. Burada insan zihninin ve hayal dünyasının sosyal yaptırım şeklinde halkın tabanına nüfuz ettiği ve oradan da gelecek kuşaklara farklı değişimler göstererek aktarıldığını söyleyebiliriz.

Bölgesel coğrafi farklılıkların tabiat üzerindeki etkisi sadece iyi ya da kötü iyeleri var etmemiştir. Kara iye kasvetli, soğuk kara kışın yanında güneşin ve ılıman iklimin daha çok hâkim olduğu yerlerde de varlığını göstermiştir. Yaşam şartlarının zorlaştığı kış aylarının sahibi ruh olduğu gibi daha rahat hayat koşullarına sahip bölgelerde yaz aylarında da sahip olduğuna inanılan iyelerin varlığından bahsedebiliriz. O halde mekân ve zaman açısından kara iyeleri belli bir çerçevede sınırlandırılmamaktadır. Dünyanın şekli dolayısıyla tabiat döngüsünün kuzey yarım kürede kuzeye gittikçe zorlaşması, kuzeyin gece-gündüz farkının daha fazla olması, soğğun daha çok hâkim olması kötü iyelerin mekânının kuzey ile sınırlı olmadığını ve insan varlığından söz edebildiğimiz her yerde kötü iyelerin varlığından söz edebiliriz. Kara iyelerin sahip olduğu mekânlar korunaklı ve yasaklı yerler olarak kabul edilmektedir. Aslında insanoğlu kendi sınırlarını ve yasaklarının çerçevesini çizmektedir. Korkuyu yaratan kadar korkudan kaçan ve bu duyguyu korunma aracı olarak kullanan insan ak iyenin varlığına karşılık kara iye inancını da kabul etmiş ve hayatın her evresinde yaşamıştır, yaşamaya devam edecektir.

Şeytan kötülüğün sembolü olarak bilinmektedir. Şeytan tanrı karşısında kötü güç olarak ortaya çıkmıştır ve tanrıya itaat etmeyen, isyankâr, insanlar üzerinde olumsuz etkiler bırakan bir özelliğe sahiptir. Düalist düşünce sistemine göre iyinin zıttı şeklinde bilinmektedir. Mitolojide Tanrının şeytani yanının olduğu inancı ile de açıklanmaktadır. "Kur'an, şeytanlardan, insan ve cin şeytanlarından bahsetmekte (Bakara 14; Enam 112, 12, Araf 30), Allah'ın dini olan İslam'dan yüz çeviren kimseleri şeytana ibadet edenler" olarak tanımlamaktadır (Yasin 60). İslam haricindeki dinsel inanışlarda ise "şeytan için baş melek, düşmüş bir melek, insanı aldatan yılan ya da tanrının oğlu olarak" adlandırmalar yer almaktadır (Gündüz, 1998, 353). Tanrı'nın karşısında, Şeytan tarafından yönetilen kötülük vardır. Bu iyilik ve bu Kötülük içkindir, varlıklarını şimdiye dek sürdürmüşlerdir ve bütün toplumlarda var olacaklardır (Messadie, 1998, 51).

Bu bağlamda "al tanrısının hamî ruh sayıldığı devre ulaşan bir ananın, devamından başka bir şey olmasa gerektir. Albastı ruhu da başlangıçlarda, ateş ilahesi ile ilgili olduğu ifade edilmektedir" (Ögel, 2006, 516). Çobanoğlu (2012: 983) bu konuda "Umay dininde, Umay tanrıça veren bir yaratıcı iken ve canlılara insanlara kut vermesi esası üzerine teşekkür etmiş olmasına karşılık, Al tanrı verdiği canı alan bir dinî anlayış üzerine şekillendiğini" ifade etmiştir. Toplum hayatında al ile ateş işlevselliği açısından ilişkilendirilmiş olup arınma özelliğinin yanında yok edici rolüne de sahip olmuştur. "Lohusalara musallat olan albastı, albis, almuş, alanası, alkızı, alarvadı, alacama" adlarıyla anılan kötü ruhlar Türk folklorunda yaygın halde görülmektedir (İnan, 2006, 169; Acıpayamlı, 1974, 80). Alkarısı, Albasması, Karagonculoz, Congolos, Enkebit, Çarşamba karısı gibi bölgelere göre farklı adlar ile de anılan kötü ruhlar insanı psikolojik olarak rahatsızlık veren ve ölümüne neden olabilen korkunç yaratıklar olarak tasvir edilmektedirler. Burada her bir kara iyenin bölgesel olarak hangi isimler ile karşılık bulduğuna, fiziksel özelliklerine yer vermeyeceğiz. Genel itibarıyla kara iye olarak tabir edilen ruhların insan zihninde nasıl tasavvur edildiği ve sosyal hayatı nasıl şekillendirdiği üzerinde duracağız. Kötü ruhlara olan inanışları korku mit ile ilişkilendirerek yaşayan halk inançlarındaki varlığı sorgulanmaya çalışılacaktır.

3.Korku ve Mit İlişkisi

İnsan hayatında korku hissi karşılaşılabilecek zararlardan korunmayı ve önceden önlem almayı sağlar. Korku ile doğanın algılanışı arasında yakın bir ilişki vardır. İnsanın doğumundan ölümüne kadar var olan korku dolaylı olarak da hayatın her an içerisinde yer almaktadır. Örneğin; gök olaylarına bağlı olarak gök gürültüsü olayı ya da yağmurun yağması ilkel dönem insanı için tanrı(lar)ın öfkesi olarak nitelendirilirken aynı zamanda korku hissini de yaratmıştır. Günümüzde de benzer bir şekilde yağmurlu havada yıldırım düşebileceği korkusu ile açık alanlarda, ağaç ya da çatı altlarında bulunmanın neden olduğu korku ile kapalı alanlara sığınma hissi görülmektedir. Korkunun insanın tabiatında yer alan bir olgu olması beraberinde zihinsel yaratımları da getirmiştir. Mitler psiko-sosyal, kültürel ve inançsal açıdan insan hayatındaki birçok işleve ve etkiye sahip olmuştur. "İlk köken korku değil, korkuya karşı olan bir itimattır. Din korkudan çok korkuya karşı bir tepkidir ve başlangıçta tanrılara inanç yoktur" (Bergson, 1995, 128). Dinler öncesi farklı toplumlarda farklı inanç sistemlerine rağmen korku her daim varlığını korumuştur. Korku ve inanç konusunda bu iki olgunun neden-sonuç ilişkisinin bağlamında birbirini tamamladığı düşüncesine karşılık inanç temelli yerine getirilen davranışların temelinde kolektif sosyal tepkiler olduğuna dair düşünceler de yer almaktadır. İnsan, her yerde, fiziksel ve tinsel uyaranlara (excitations) karşı aynı tarzda tepki gösterir; her yerde, aşk, bencilik, kıskançlık, korku, bâtıl itikat, hâsılı bütün tutkular, aynı objeler karşısında uyanır ve aynı seyri takip ettiğini ifade eden (Hume, 1986, XV) zaman ve mekânın değişmezliğini, toplumsal tepkiler, tutum ve davranışların farklı kültürlerde aynı şekilde meydana geldiğine dikkat çekmektedir. Korkunun

insanoğlunun hayatında daima var olduğu ve dünyanın her yerinde korkunun nedenlerinin aynı olması insanın yaradılışının bir gereği olduğu söylenebilir.

Almanya'da görülen "Dinler Tarihi" ne en önemli katkılar, doğrudan veya dolaylı olarak E. B. Taylor'un Animizm teorisine bağlı olmuştur. Ancak geçen otuz yıldakinin aksine artık bu teori, evrensel bir teori olarak kabul edilmemektedir. R. R. Marett'de dinin ilk aşamasının evrensel ruh inancı olmadığını; fakat gayri müşahhas bir güç olan "mana" ile karşılaşmanın meydana getirdiği "Mistik korku ve hayret duygusunun" dinin ilk aşamasını teşkil ettiğini ispata yöneliyordu. Bunun gibi büyüün dinden önce geldiğini savunanlar başında Frazer'a karşılık Schmid ise ilkel dinî hayat şeklinin "Bir Yüce Tanrı" inancında olduğunu belirtiyordu (Eliade, 1990, 13-14).

Doğa kültü oluşumu açısından bakıldığında doğal olaylar karşısındaki merak ve şaşkınlık saygı ile birlikte korkuyu ve mistik gücün temellerini oluşturduğu söylenebilir. Tabiat olaylarının doğal süreci içerisinde gündüzün geceye dönüşüne, hava olaylarının değişimine anlam veremeyen insanoğlunun yaşamış olduğu hislerin içerisinde korkunun önemli bir rolü olduğunu söyleyebiliriz. "En temel korkularımızdan biri olan ölüm korkusunun tadını çok iyi bilen insan bundan kaçınmak için totemler yarattı ve yüzyıllar boyu canlı ve cansız varlıklara taparak ya da kutsiyet atfederek yaşamını idame ettirdi" (Ayhan ve Yarar, 2005, 15). Korkulardan kaçınmak ve olumsuz olaylar ile karşılaşmamak için batıl ve hurafe olduğu düşünülen inanışlar halk tarafından devam ettirilmektedir. Herhangi bir dini inanç içerisinde dünyanın dört bir yanında gelişmişlik derecesi ne olursa olsun halkın yerel inançları canlılığını korumaktadır. Din içerisinde halk inançlarının yerinin önemli olduğu halkbilimi dışında psikoloji, ilahiyat, sosyoloji disiplinleri tarafından farklı bakış açıları ile incelenmeye devam etmektedir. Halk inançları "korku tarafından yayılır, korunur ve beslenir" ve Anadolu coğrafyasında kötü ruhlar ve bunlar ile ilgili anlatılar halk inançları arasında yaşar (aktaran Morris, 2004, 227). Kara iyeler arasında yer alan Albasması inancına yönelik Kunoş "çocuk doğduğu vakit loğusaya acıklı bir haber söylenirse korku, teessüften mütevellit hale yahut hastalığa "albastı" denildiğini ifade etmiştir (İnan, 2006, 171). Burada yeni doğum yapan annenin fizyolojik ve psikolojik olarak değişim yaşamasına binaen üzüntü yaşaması halinde ortaya çıkan duygu durumu sonucu fiziksel ya da ruhsal değişim yaşamasına albastı denildiği görülmektedir. Ortaya çıkan korku ve korkunun alt edilmesi için yerine getirilen uygulamalar halk inanışları içerisinde halk tababeti bağlamında büyüsel nesnelere sağaltıcı özelliğine inanma şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Buna örnek olarak al basmasına karşılık loğusanın başına ya da çocuğun beşiğine kırmızı kurdele bağlanması gibi adetler verilebilir. Al renginin hami ruh olduğu inancı al renginin kutsallığı zamanla olumsuz bir özellik taşımış ve korunması gereken bir ruh olarak karşımıza çıkmıştır. Kötü olduğuna inanılan ruhun basmasına karşılık Türk kültüründe bereketin, gücün, arınmanın sembolü olan al renginin koruyucu özelliği görülmektedir. Burada kötü ruha uygulananın muhatabından saptırılarak yön değiştirmesinin sağlanması olduğu söylenebilir. Al basmanın engellenmesi için kırmızı kurdele ya da kuşak kullanımı ruhun gönlünü hoş etme, hakkını verme olarak düşünülebilir. "Zihinler, bir kez korktu mu, yani nedenleri anlayamadı mı derhal bâtil inançlara eğilimli hâle gelir". İnsanlar bir kez korku dolu bir bâtil inanca tutuldu mu hayal ettikleri, gördükleri, hatta yapıp ürettikleri her şeyi artık o bâtil inanca isnat ederler (Vico, 2007, 102).

Kara büyüün yapıldığı kurbanın simgesi olan bir nesneyi temsili biçimde aşağılayarak, yaralayarak veya parçalayarak öfke gösterisinde bulunulması ya da aşk büyüü kapsamında büyüü yapan kişi sevilen kişiyi temsil eden bir nesneyi simgesel olarak kucaklayarak sevgi gösterisinde bulunması gibi kara ve kötü güçlere karşı yapılan korkutma büyüünde büyüü yapan bizzat kendisi korkuya düşmüş gibi yaparak çığlıklar atma, silah sallama gibi davranışlar sergilenir. Karanlığın kötü güçlerine karşı bir savunma sahnesinde, bir erkek ayine uygun olarak sürekli titremek ya da korkudan tutulmuş gibi çok yavaş olarak büyüü bir sözü mırıldanır ve bu korku ona yaklaşan büyücüye de bulaşır ve onu uzakta tutar (Malinowski, 1990, 61). Görüldüğü gibi temsili davranışlar korkunun sahibi kara iyeye karşı sergilenirken aslında kötü ruhu kandırma ya da kötü ruhun istediğini elde etmiş gibi görünerek bir daha musallat olmamasını sağlamak amacıyla hedef saptırmaya yönelik ritüeller ortaya konulmaktadır.

"Zaman-ötesi bir gerçeklik olarak ele alındığında, mitlerin ve mitlere sarılmanın, insan için gerekliliği, doğrudan güvenlik-güvenirlik sorunsalıyla ilgilidir. Dünyanın şu veya bu şekilde tamam ve anlaşılabilir olduğu, geleceğin kestirilebildiği, zaten bilinen geçmişin aynı zamanda şimdi ve gelecekte de aynen tekrarlanacağı ümidi ve beklentisi, insanı belirsizlikten koruyan sığınaktır" (<http://psikomitoloji.com/wordpress/wp-content/uploads/2016/11/psikoloji17112016.pdf/22.03.2018>). İnsan doğası gereği her daim şaşırtıcı ve anlamsız vukuu bulan olaylar karşısında güvensizlik, korku, mutsuzluk gibi duyguları yaşamıştır. Olumsuz duyguları olumlu hale dönüştürmek için tekrar edilen olayların olduğu ve bu tekrarlara karşılık aynı ölçüde karşılık gelecek davranış kalıplarını tatbik etmişlerdir.

İnançların dinler öncesi ve insanlık tarihinin başlangıcından bugüne kadar hâkim olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda her toplumun kendi değer yargıları ve kültürel yapısı çerçevesinde oluşturduğu inanç olgusu yer almaktadır. “İslâm öncesi milletlerin yazdıkları hikâyeler, masallar” (esâtîru’-l-evvelîn), eski bâtıl dinlerin inanç ve yorumlarından olup, halkın arasında sürüp giderken, müslümanlaşma sırasında "Müslümanlaştırılarak" dine katılan mitolojik hikâyeler ve efsanelerdir (Sakallı, 1990, 114; Yetik, 1991, 25). Bu inanç yapısı içerisinde var olan her uygulama tabiatın doğal döngüsü ve bize sunduğu kadarı ile kendini tekrar etmektedir. Bunda dolayıcıdır ki halk inançlarının işlevleri arasında insanın kendisini koruma altına alma içgüdüğü yatmaktadır. Tekrarlanan davranışlar tekrar eden olaylar karşısında sihri bir güce sahip olarak görülmektedir.

“Mitlerde öncelikle insan hayatına dair olan ve kozmik şeylerin kutsallaştırılması göze çarpar. İster avcı ister göçebe olsun bu topluluklar kutsallaştırılmış bir evren içinde yaşarlar” (Eliade, 1991, 234). Tabiatla olan her şeyin insana sundukları ile doğru orantıda bir algı oluşmaktadır. Dağ, orman, ağaç, su, taş, toprak, güneş, ay, yıldız gibi kutsal sayılan öğeler insandan bağımsız olarak aynı zamanda insanın yaşamı süresince insanın hizmetine sunularak varlığını korumaktadır. Tabiat kültlerinin altında yatan olgu ise kutlu sayılan doğa unsurlarıdır. “Kutsal güç demek hem gerçeklik, hem de ebediyet hem de etkinlik demektir. Bu kutsallık algısı dindar bir insanın bütün varlığıyla hakikate katılmayı istemesinden ve güç bakımından doygun hale gelmeyi derin bir şekilde arzu etmesinden kaynaklanır” (Eliade, 1991, 11).

Her inanç için bir dindir demek yanlıştır ancak her din bir inanç yapısına sahiptir. Her kültürün çekirdeği ve bütün ahlaki değerlerin ilk kaynağı olan din ölüm, felaket ve yazgı karşısında duyduğu sarsıcı, yıldırıcı korkuyu yenmesi için ortalama bireye pratik olarak gereklidir (Malinowski, 1992, 163). Kalıp davranışlar ve sözlerin büyüsel olduğu inancı zor durumlarda insanoğlunun başvurduğu pratiklerin başında gelmektedir. Geleceğe dair merakın sonucunda ortaya çıkan büyü yapma ya da bozma, fala bakma gibi eylemler İslam dininde yasaklanmıştır ancak günümüzde daha modern bir şekilde medyumluk olarak devamlılık göstermektedir. Yasal olarak hizmet veren medyum ofislerine her gün onlarca insan gitmekte ve kendi ahvali hakkında bilgi almak istemektedir. Çoğu zaman doğruluğunu ya da yanlışlığını sorgulamaksızın yapılan bu davranışlar insanın kendi iç huzuruna ermesi ile amacına ulaşmaktadır. Psikolojik rahatlama için gelecek ile ilgili olumlu şeyler duyması ya da olumsuz durumlar karşısında önlem alabilme zamanına sahip olması insana mutluluk verebilmektedir. Din dışı hareketler olarak görülen ve bilinen bu davranışlar kesinlikle yapılmamalı ve tamamen yanlış demek yerine bu davranışların altında yatan nedenlerin araştırılması ve halkın inandığı bu uygulamaların görmezlikten gelinmesi doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Buradaki amaç taraf olmak değil pozitif bilimlerin ışığı altında toplumsal bir davranış olan halk inançlarının kökenlerindeki zenginliği farklı bakış açıları ile irdelemektir. “Halk inanışlarının kaynağı hiç şüphesiz halkın tarihi geçmişi, kültürü, yaşadığı coğrafya/çevre ile doğrudan ilgilidir. Bu inanışlar milletin kimliğini belirleyen önemli unsurlardandır. Günümüz Tatar halk inanışları animist ve totemist dönemler ile Şamanizm inancının etkilerini de içinde barındırmaktadır” (Karimova, 2016, 883). Milletin kimlik inşasında önemli bir yere sahip olan halk inançları halkları bir arada tutan sosyo-kültürel şifreler ihtiva etmektedir.

“Tedavisi mümkün olmayan hastalık, kuşku, ölüm, yeis, keder vb. Bu felâketlere hepimiz her an uğrayabiliriz; bunlar bizi her an yok edebilirler. İnsanın ta derinliğinden yükselen bu korku, cesaretsizlikten, korkaklıktan biraz başka bir şeydir; bu, korkunç gerçeklerin kudretli bir önseziyle duyulan korkusudur” (Örnek, 1966, 17). Müdahale edilemeyen ve önlenemeyen durumlara karşı istemsizce korku duyulmaktadır. Diğer bir deyişle korku oluşturan duruma karşı kalkan vazifesi gören psikolojik bir koruma içgüdüğü ile korkunun meydana geldiği durumu başka yöne yansıtarak kurtulmaya çalışıldığı söylenebilir. “Korkusuz bir hayvan ne kaçabilir ne de gizlenebilir; yaşam savaşında çabucak yenilirdi. Korku tutan, vazgeçiren, geri döndüren bir duygudur: Öz olarak durdurucudur. Tehlike çok büyük olduğu zaman, korku doruk noktasına vardığı ve kötürümleştirici hale geldiği zaman, doğal olan heyecana karşı doğanın koruyucu bir tepkisi meydana geliyor (Bergson, 2013, 140-141).

Korkunu ortadan kaldırmak için bazı nesnelere medet umulur ve üzerinde taşınmasının korku yaratan olaylardan kaçınılacağına inanılır. Schmidt diyor ki: “İşte bu korku içinde -ve zaruret halinde- kişi, günlük hayatta gülünç ve değersiz şeylerde kendine bir sığınak arıyor. Örneğin, ortadan delinmiş paralar, kopuk pantolon düğmeleri, kara kedinin tüyleri v.b... Hele bu sözünü ettiğimiz şeylerin baht açıcı ve kötülüğü kovucu kudretine olan inanç telkinle birleşirse (Örnek, 1966, 17). Bir tür ezici ve yıkıcı olabilecek durumlara karşı güç elde etmek için nazar boncuğu, muska, yengeç kısıncı gibi nesnelere psikolojik bir ferahlık vermektedir. Bu inanışların temelinde doğa olaylarının olağanüstü olaylar olarak nitelendiği ilkel dönem insanının zihin yapısının günümüzdeki yansımaları olduğu görülebilir.

Korku ve kaygı yaratan olaylar silsilesini ortadan kaldırmak için önemli uğraşlar veren tıp biliminin yanında halk bilimi içerisinde halk inanç ve hekimliği gibi kadim uygulamalar insan yapısının sınır tanımazlığı ile açıklanabilir. Bu konuda Eliade'ın (1990: 8) "halk inançlarının her toplumda yaygın olması, her şeyden önce insanın özelliklerinden kaynaklanmaktadır. İnsan, sınırlı bir varlık olmasına karşı onun beklentileri, ümitleri, istekleri, arzuları sınırsızdır. Bu yüzden insan, önünü alamadığı isteklerini gerçekleştirecek, kurtulamadığı korkularını, kaygılarını giderecek insanüstü varlıklara inanma ihtiyacındadır" ifadesi birçok açıdan inancın insan üzerindeki sosyo-psikolojik boyutunu açıklar mahiyettedir.

Hiçbir inanca sahip olmayan insan bile bir şeye inanma ihtiyacı duymaktadır. İnançsızlığın insan doğasına aykırı bir durum olduğunu kadim toplumlardan günümüze belli değişimler içerisinde de olsa görebilmekteyiz. Örneğin; tanrı tanımaz, kutsal bir gücün varlığını kabul etmez bir kişinin bu durumu açıklayan teorileri vardır ve kendi çizdiği yoldan gitmektedir. Kendisini bir sınıfa, ideolojiye, topluma dâhil eder ve aidiyet duygusunu yaşadığı bir safhada kendini güvende ve mutlu hisseder. Dolayısıyla kendi dünyasında inanç sistemini yaratmış olur. Bu durum günümüz modern dünyasında toplum içerisinde yalnızlığa itilen bireylerin post-modern bir yaşam sürecinde "önemli bir yer tutan fal, tarot, büyü, sihir, uğur, cincilik, ruhçuluk ve benzeri şeylerle ilişkili olarak kurgulanan birçok modern mitostan da bahsedilebilir" (Sümbüllü, 2010, 59). Bunun gibi belli başlı müzik gruplarının ya da müzisyenlerin fanatik kişiler tarafından takip edilmesi, onlar gibi giyinmeye ve onlar gibi görünmeye çalışma arzusu, fan kulüplere üye olarak özel hayatları hakkında bilgi elde etme isteği, konserlerinde hayranı oldukları sanatçıya daha yakın olabilmek gibi eylemler de modern toplumda oluşturulan modern mitler olarak görülmelidir.

Günümüzdeki modern mitoslar arasında "kutsal sular, hayvanlar ve nesnelere" de yer aldığını belirten Gündüz (1998: 34), Urfa ilimizde yer alan "Balıklı Göl" anlatımı ile örneklendirmektedir. Balıklı gölde bulunan balıkların yakalanması ve yenmesinin tabu olduğu inancına karşılık özellikle bu balıkları yakalayıp yiyenlerin varlığından ve sonrasında başlarına kötü olayların geldiğinden bahseden efsaneler ile mitolojik anlatılarda tanrıların kutsal saydığı yiyeceklerin yenmesinin yasak olmasına karşılık bu yasağın ihlal edenlerin cezalandırıldığı inancındaki yakın benzerliğe dikkat çekmektedir. "Dünyada tanrıları yaratan şey korku duygusuydu; söz konusu korku, insanın insanda uyandırdığı korku değil, insanın kendi kendine yarattığı korkudur" diyen Vico tabiat olaylarının sosyal hayatı zorlaştırdığı zamanlarda tanrının sinirlendiği inancı ile davranışlarında değişim görünmesinin insanın kendi psikolojilerini şekillendirdiğine dikkat çekmektedir (Watt, 2014, 232).

Mitlerin "toplumsal gereksinimlere ve isteklere dayalı, dahası pratik gereksinimlere yardım eden, dinsel gereksinimlere ve ahlaksal özlemleri derinden doyurmaya yönelik eski bir gerçekliğin yeniden anlatılması" olduğunu ifade etmektedir (Malinowski, 1998, 98-103). Bu tanımda yer alan dinsel ve ahlaksal özlemler ifadesinden hareketle mitik dönemde tanrı kavramının önemli bir ihtiyaç olduğunu ve sosyal düzen için gereklilik arz ettiğini söyleyebiliriz. Mitler ile ilgili olarak "kutsal bir öykü" tanımını yapan Eliade'nin (2001: 15) ifadesi de bu bağlamda benzerlik göstermektedir.

"Mit, bir bireyin kişisel çıkarlarından, korkularından ve kaygılarından doğrudan, benzeri bir durumun ilk kez yaşanmış olabileceği çağa uzanan kesiksiz bir perspektif için arka planı oluşturmaktadır" (Malinowski, 1990, 121). Tarih boyunca inanç sistemi içerisinde tanrı ve tanrıçalardan bahsedilirken korkunç nitelmesi yapılmıştır. Tasvirlerde de bu yönde tanımlamalar yer almaktadır. Korku aynı zamanda saygıyı da beraberinde getirmiştir. Her korkulan kaçınılan olmamış saygı gösterilmesi ile olumsuz etkisi olumluya evrilecek düşüncesi oluşmuştur. Bazı kötü ruhların musallat olmaması için insanların doğada güçlü ve uğurlu gördükleri nesnelere mistik güç olduğunu inancı fetiş olarak adlandırılan bir takım nesnelere kullanımına yönlendirmiştir. "Fetişizm insanların doğa karşısındaki korkularından kurtulmak için aldıkları tedbirlerden türemiştir. Taşyana uğur getirdiğine ve doğaüstü özellikleri bulunduğu inanılan fetişlerin (nesne ya da hayvan), çeşitli doğa güçleri üzerinde etkili olacağı sanılır" (Eyüboğlu vd., 1977, 511).

Halk inançları, tarihsel süreç içerisinde insanların, evrende olup biten şeyleri anlama ve anlamlandırma çabalarının bir ürünü olarak tezahür etmiş ve etmeye de devam edecektir. Sosyal kültür alanı içindeki fertlerin ortak değer ve inançlarını yansıttığı için nesilden nesile aktarılacak bugünlere taşınmış olan halk inançlarının, hiçbir değerinin olmadığı gerekçesiyle yok hükmünde sayılması, bu inançların, halkın nazarındaki fonksiyonel değerine hiçbir şekilde gölge düşüremeyecektir (Kandemir, 2015, 20).

Halk bilimi ve halk edebiyatı ürünleri sözlü kültür ortamında oluşturulur ve aktarımı da yine sözlü iletişim ortamında yapılır. Bundan dolayı bu ürünlerin en temel kaynağı sözlü kaynaklardır (Artun, 2014,

12). Boratav (2014: 120) efsaneler halkın çaresizliklerini, umutlarını, özlemlerini, dünya görüşlerini bütün öteki halk edebiyatı türlerinden daha keskin belirtirler; çünkü inanış konusudurlar büyük bir bölüğüyle, der ve onları saçma, akıl dışı diye küçümsemenin, zararlıdır diye aforoz etmenin yersiz bir davranış olduğunu belirtir. Efsaneler gibi mitlerin de millet hayatında çok özel ve önemli bir yeri vardır. Erich Fromm (2014: 189) tıpkı rüyalar gibi mitlerin de zaman ve mekân içerisinde gelişen bir tarihçeye sahip olduklarını belirtir. Ona göre mitler ya bilim öncesi ve saf dünya görüşünün sanatsal özelliğe sahip bir ürünü olarak görülebilir ya da mitlerin özünde gerçek bir olayın yattığı ve bunun sanatsal bir biçimde işlenmiş olduğu, böylelikle de zamanımıza kadar aktarıldığı düşünülebilir.

Şamanizm, Budizm, Manihaizm ve Zerdüştlük gibi dinlere bağlı olan din adamları, Cahiliye devri Arap kültürüne ait hurafelerin cahil halk tabakası arasında yayılmış olmasını fırsat bilerek daha çok şaman afsunlarına ayetler, Kâbe, Levh-i Mahfûz, Arş, Kürsî gibi İslâmî motifleri karıştırmak suretiyle mesleklerini yeni dinlerinde de devam ettirmişlerdir. Şamanizm'den intikal eden su kültü, Yahudilik'ten geçen tılsımlar, Hristiyanlıktan kalan türbeleri kutsallaştırma hurafeleri bu konudaki bazı örneklerdir (Yavuz, 1998, 382).

Kültür tarihi açısından dinlerde mitoloji unsurların hurafe denilecek kadar basit izah edilemeyeceğini, hurafelerin Müslüman halkların inanç dünyalarından çıkmamalarının sebeplerini anlamaya çalışmak gerektiğini belirten Ocak (2009: 153) halk inanç unsurlarının insan hafızasının, ruhunun bir ihtiyacına cevap vermekte olduğunu ifade ederek inancın kategorileştirme ve yalın hale sokulmasından ziyade çeşitli olağanüstü motifler ile algılamaya ve anlamlandırmaya çalıştıklarına işaret etmektedir.

Sonuç

Halk inançlarının İslamiyet'in kabulünden sonra tamamen terk edilemeyişi halk felsefesindeki işlevlerinden ileri geldiğini söyleyebiliriz. Yerel inançların bir toplumun en küçük yapı taşı olan aileden bir ülke coğrafyasında varlığını tek tanrı inancı ile birlikte yaşaması kültürel bir zenginlik olduğu görülmektedir. Semitik dinlerin oluşumunu sağlayan iptidai toplumların inançları değildir ancak etkileşim ve geçmişten günümüze sürüklenen ve de sosyal kontrolün bir parçası olan halkın inandığı bazı pratikler göz ardı edilemeyeceği açıkça ortadadır. Çoğunluğu Müslüman olan Anadolu sahasındaki halk inançları arasında kutsal mekân inancına bakılacak olursa belli başlı türbelere gidip, dilekte bulunmak, kutsal sudan içip ya da kutsal sayılan delikli taştan geçerek zürriyeti artırmak gibi inançlar kutsal kitabımız kitapta yer almamakla birlikte tarihi süreç içerisinde bazı değişimlere uğrayarak İslami inanç yapısı içerisinde dönüşüm sağlayarak girdiği bilinmektedir.

Kutsal mekân, su, taş gibi öğeler arkaik dönemin ilkel toplumlarında yaşayan mitolojik olgulardır. Bir dönemin bitip yeni bir dönemin başlaması ile birlikte geçmişten gelen uygulamalardan günümüze de kültürel bağlamda bir takım miraslar taşınmış olur. Bunun aksini söylemek toplumların bir dönemden başka bir döneme geçişte varlıklarını koruyamadığını ve kültürlerini var eden unsurlardan vaz geçmek zorunda kaldıklarını iddia etmek olur ki böyle bir durum söz konusu bile olamaz. Dolayısıyla insan sihri objelerden medet unmuş, görünmeyen varlıkların korkusu ile yaşayarak, kendini koruma yollarını aramış, doğa olaylarını mistik güçlerin varlığı ile ilişkilendirmiş, gelecekte haber alabilmek için fal, büyü gibi inanç ve uygulamalara başvurmuştur. Bu inanışların insana verdiği güven, huzur ile birlikte yalnızlık korkusundan da arınma düşüncesi ile kendi varlıksal yaratımlarını oluşturmuştur. Korku tehlike anında verilen tepki olmasının yanında doğada başka varlıkların neden olduğu kötü olaylara karşı da alınan tedbirlerin temelini oluşturan bir olgu olduğu görülmüştür. Korku saygıyı da beraberinde getirmiş ve istenmedik durumlardan ve varlıklardan uzak durmak için bireyin ve dışındaki dünyanın sahiplerinin hoşnut olması için bir takım pratikler ortaya konulmuştur.

Mit ile korkunun ilişkisi de zihni tasavvurlar sonucunda bireyin sosyo-psikolojik yaşantısı içerisinde yer almış ve koruyucu bir kalkan olarak kişiöğlü tarafından oluşturulan korku ve buna karşı alınan önlemler geçmişten günümüze bir mit olarak varlığını korumuştur. Halk inançlarının boş inanç olarak ele alınıp din dışı olduğunu ileri sürülmesi halk inançlarının kültürel bir olgu olduğu gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır. Belli bir kültür coğrafyasında uygulanabilir olan yaşayan halk inançları bireysel kimlikten sosyal kimlik yapısına bürünen insanoğlunun hayatının her evresinde geçerliliğini korumaktadır ve korumaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- Aşar, Haluk (2014). Heidegger Ve Sartre Felsefesinde "Kaygı" ve "Bulanlık" Kavramlarının Analizi, *Flsf (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, Sayı:17, S. 85-99.
- Ayhan İnci; Ferhat Yazar (2005). *Batıl İnançların Psikolojisi*. Pivolka, 4(17):15-19.
- Bergson, Henri (1995). *The Two Sources Of Morality And Religion* (Çev. Translated By R. Ashley Audra And Cloudesley Breretqn. London: Macmillan And Co. Limited.
- Bergson, Henri (2013). *Ahlâkın ve Dinin İki Kaynağı* Ankara: Doğu Batı Yay. Çeviri: M. Mukadder Yakupoğlu.

- Boratav, P. Naili (2012). *Türk Mitolojisi*. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Cobanoğlu Özkul [2012]. Türk Mitolojisinde Al Dini ve Okra İlişkisi. 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi: *Tarih ve Medeniyetler Tarihi*, Ankara: AYK, C. II, ss. 981-986.
- Eilade, Mircae (2009). *Dinler Tarihine Giriş*. Kabalcı yayınevi.
- Eilade, Mircae, (1991). *Kutsal ve Din Dışı*, Gece Yayınları, S.XI.
- Ekici, Metin. (2016). Türk Kültüründe "Al" Renk. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, i 103-107
- Eliade, Mircae. (1991). *Images and Symbols*. New Jersey: Princeton Uni. Press
- Eliade, Mircae. (1992). *İmgeler Simgeler* (Çev. M. A. Kılıçbay). Ankara: Gece Yayınları.
- Eliade, Mircae (2001). *Mitlerin Özellikleri* (Çev. S. Rifat). Simavi Yayınları İstanbul.
- Eliade Mircae. (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet (2006). Türk Halk İnançlarının Güncel Değeri. *I. Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, 25-26 Mayıs 87-97. Ankara
- Eyüboğlu, İsmet Zeki, Gökçöl, Tanju; Keskiöğlü Osman, Sözen, Metin, Üçok, Bahriye (1999). *Dinler Tarihi Ansiklopedisi*. İstanbul: Gelişim Basım ve Yayınları.
- Gençöz, Tülin (1998). Korku: Sebepleri, Sonuçları ve Baş etme Yolları. *Kriz Dergisi*, 6 (2): 9-16.
- Gündüz, Şinasi (1998). *Mitoloji ve İnanç Arasında*. Samsun: Etüt Yay.
- Harner, Michael (2014). *Şamanik Şifa* (Çev. Yasemin Sen). İstanbul: Ray Yayıncılık.
- Hume, David (1986). *İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma* (Çev. Selmin Evrim), 2.bs. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İnan, Abdulkadir (1976). *Eski Türk Dini*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İnan, Abdulkadir (2006). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: TTK Yayınları.
- Jersild, A.T. (1974). *Çocuk Psikolojisi* (Çev. Gülseren Günçe), Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Kalafat, Yaşar. (1997). Türk Halk İnançlarında Kara. *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*, 4-7 Kasım 1997, Cilt 2, Ankara.
- Kalafat, Yaşar. *Altay Türk Halk İnançlarından Anadolu El Dokumacılığına*. www.yasarkalafat.info/dosyalar/kalafat2010175443.pdf, s.1-22.
- Kalafat, Yaşar. (1999). Türk Dünyası Tarih Çalışmalarında Halk İnançlarının Önemi. *Millî Folklor*, Cilt 6, sayı 44, s. 88-91.
- Kalafat, Yaşar (2008). "Bingöl ve Yöresi Örnekleri İle Halk İnançlarında 'Cini Başına Çıkmak' Deyimine Dair", *II. Bingöl Sempozyumu* 25-27 Temmuz, Bingöl.
- Kandemir, Fatih (2015). (Dindarlık Algılarına Göre) Halk İnançlarının Psikolojik Etkileri. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, VIII-II: 1-22.
- Karimova Rasilya (2016). Tatar Mitolojisinde İyeler. *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, 15(3):881-897.
- Larousse (1986). *Çare*. Cilt: 5, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Malinowski, Bronislaw. (1990). *Büyü, Bilim ve Din*. (Çev. Saadet Özkal), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Malinowski, Bronislaw. (1992). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*. (Çev. Saadet Özkal), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Malinowski, Bronislaw. (1998). *İlkel Toplum*. (Çev. H. Portakal), Ankara: Öteki Yayınevi.
- Messadie, Gerald (1998). *Şeytanın Genel Tarihi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Morris, Brian (2004). *Din Üzerine Antropolojik İncelemeler*. (Çev. Tayfun Atay), Ankara: İmge Kitabevi
- Ocak, Ahmet Yaşar (2009). İslâm'ın Temel İnançları Etrafında Oluşan "Mitolojik" Kültür: "İslâm Mitolojisi" Yahut İslâm İlahiyatının İhmal Edilmiş Önemli Bir Sorunsalı (Bir "Mise-En-Question" Denemesi). *Mülel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, Cilt 6(1).
- Ögel, Bahaeddin. (2006). *Türk Mitolojisi*. II. Cilt, Ankara: TTK Yayınları.
- Örnek, S. Veyis (1966). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtil İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Sümbüllü, Y. Ziya (2010). Fal ve Falcılık Kavramı Ekseninde Türk Kültür Tarihinde Fal ve Kehanet. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 43, 55-72.
- Tarhan, Nevzat. (2009). *İnanç Psikolojisi: Ruh, Beyin ve Akıl Üçgeninde İnsanoğlu*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Toker, İhsan (2009). Renk Simgeçiliği ve Din: Türk Kültür Yapısı İçinde Ak-Kara Renk Karşıtlığı ve Bu Karşıtlığın Modern Türk Söylemindeki Tezahürleri Üzerine. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 50: 2, ss. 93-112
- Yavuz, S. Yusuf (1998). Hurafe, *İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 18, S. 382-384). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Watt, Ian (2014). *Modern Bireyciliğin Mitleri* (Çev. Mehmet Doğan). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları
- <http://psikomitoloji.com/wordpress/wpcontent/uploads/2016/11/psikoloji17112016.pdf/22.03.2018>